

*Мурзаев И.И.*КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА МУРАСТЫ МУРАСКОРГО
ӨТКӨРҮП БЕРҮҮНҮН ЖОЛ-ЖОБОСУ*Мурзаев И.И.*ПРОЦЕДУРА ПЕРЕХОДА НАСЛЕДСТВА НАСЛЕДНИКУ
В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ*I. Murzaev*THE PROCEDURE FOR THE TRANSFER OF INHERITANCE
TO THE HEIR IN THE KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 347.61

Мурас – бул маркумдун укуктары жана милдеттери башка адамга же адамдарга өткөн иш-аракеттердин жыйындысы. Мурас өтүп жаткан жаран мураскор деп аталат, кимден өтөт – мурас калтыруучу. Мурастоо тартибинде буюмга болгон укуктар, мүлктүк эмес мүнөздөгү жеке укуктардын бөлүгү, ошондой эле мүлктүк милдеттенмелер (карыздар) өткөрүлүп берилиши мүмкүн. Дээрлик ар бир адам эртеби-кечпи мураска туш болот, ал эми укуктук мамлекетте мыйзамды сактоо зарыл. Биринчиден, адам каза болгон күндөн тартып алты ай өткөндөн кийин гана мурас укугуна кирүүгө мүмкүн экенин айтууга болот. Мурас, кадимки мааниде, өлгөн адамдын анын мураскорлоруна мүлктүк укуктарды өткөрүп берүү процесси. Биринчи кезекте каалоо бар экенине ынануу керек (же жок), анткени ал артыкчылыктуу. Мурас калтыруучунун каза болгон күн мурас ачылган күн менен аныкталат.

Негизги сөздөр: мурас, нотариус, керээз, мыйзам, мүлк, мураскор, керээз калтыруучу, үлүш, жол-жобо.

Наследование – это совокупность действий, при которых права и обязанности умершего переходят к другому лицу или лицам. Гражданин, которому переходит наследство, именуется наследник, от кого передается – наследодатель. В порядке наследования могут передаваться как права на предметы, часть личных прав немущественного характера, так и имущественные обязательства (долги). Почти каждый человек рано или поздно сталкивается с наследством, а в правовом государстве необходимо следовать букве закона. В первую очередь стоит сказать, что вступить в право наследования можно лишь после шести месяцев с момента смерти человека. Наследование в общепринятом понимании – это процесс перехода имущественных прав от умершего лица к его наследникам. В первую очередь нужно убедиться, что есть желание (или нет), потому что оно в приоритете. Дата смерти наследодателя (наследодателя) определяется датой открытия наследства.

Ключевые слова: наследство, нотариус, завещание, закон, имущество, наследник, завещатель, доля, процедура.

Inheritance is a set of actions in which the rights and obligations of the deceased pass to another person or persons. The citizen to whom the inheritance passes is called the heir, from whom it is transferred - the testator. In the order of inheritance, both the rights to objects, part of personal rights of a non-property nature, and property obligations (debts) can be transferred. Almost every person sooner or later faces an inheritance, and in a state of law it is necessary to follow the letter of the law. First of all, it is worth saying that it is possible to enter into the right of inheritance only after six months from the date of death of a person. Inheritance in the generally accepted sense is the process of transfer of property rights from a deceased person to his successors. First of all, you need to make sure that there is a desire (or not), because it is a priority. The

date of death of the testator (testator) is determined by the date of opening of the inheritance.

Key words: inheritance, notary, will, law, property, heir, testator, share, procedure.

Алынган мурас ачылган жер болуп керээз калтыруучунун акыркы жашаган жери, ал эми ал чет өлкөдө жашаган учурда мураска калган мүлктүн иш жүзүндө турган жери саналат. Мураскорлордун мураскорлугу мыйзам тарабынан белгиленет. Мурасты кабыл алуу мөөнөтү мыйзам тарабынан керээз калтыруучу (мурас калтыруучу) каза болгон күндөн тартып 6 ай болуп аныкталат. Туугандарына дооматтарын айтып, нотариалдык конторага арыз берүү үчүн убакыт берилет. Ошол эле мезгилде мураскорлордун ар бири башкалардын пайдасына өз үлүшүнөн ыктыярдуу түрдө баш тарта алат [2].

Албетте, иш жүзүндө, бардык майда-чүйдөсүнө чейин көп болгондуктан, бир топ татаал. Адам өлгөндөн кийин мурас эки жол менен кабыл алынышы мүмкүн: керээз жана мыйзам. Биринчи вариант мурас калтыруучуга анын пикири боюнча, мүлктү алууга татыктуу адамдардын чөйрөсүн өз алдынча аныктоого мүмкүндүк берет. Мурас калтыруучу мүлк кантип жана кандай үлүштө бөлүнөөрүн өзү чечүүгө, аны алуу үчүн белгилүү бир шарттарды коюуга же жөн эле алуучулардын тизмесин көрсөтүүгө укуктуу. Акыркы учурда мүлк алардын ортосунда тең бөлүнөт. Керээз боюнча мурасты ага кирбеген адамдар ала албайт, биз төмөндө талкуулай турган айрым учурларды кошпогондо. Эгерде эрк билдирбесе, же ал сот тартибинде жараксыз деп табылса, мыйзам боюнча мурас (жалпы эрежелер боюнча) күчүнө кирет, бул арыз ээлеринин туугандык даражасына жараша тартибин билдирет. Бир убакта адам өлгөндөн кийин бардык туугандар мурасты кабыл ала алышпайт. Бул үчүн мыйзамдарда ырааттуулук, башкача айтканда, арыз ээлери өз укуктарын талап кыла ала турган белгилүү тизме каралган. Каза болгон адамдын энчисине биринчилерден болуп жакындары: балдары, ата-энелери жана жубайлары талап кыла алат. Алардын баары биринчи этаптын мураскорлору болуп эсептелет. Алар мурастоо укугуна кирүүдөн баш тарткан же алар жөн эле жок болгон учурда гана мүлктү алуу укугу экинчи, үчүнчү жана

андан кийинки этаптагы мурасторлорго өтөт. Ар бир категориядагы арыз ээлеринин укугу мурда пайда алуучулар жок болгон, мурастан баш тарткан, мыйзам боюнча андан ажыратылган, алуудан четтетилген же мурастоого укугу жок болгон учурда келип чыгат [2].

Бир катарга кирген мурасторлор өлгөн адамдын мүлкүн бирдей бөлүктөрдө кабыл алышат, ал эми эгерде арыз берүүчү мурас калтыруучу менен бир убакта же мурас мыйзамдуу түрдө ачылганга чейин каза болсо, анын үлүшү урпактарына өтөт жана алар тарабынан бирдей бөлүнөт.

Көптөр керээз боюнча мурас калтыруучунун тирүү кезинде бардык келишпестиктерди чечүүнүн бирден бир жолу деп ойлошот. Бирок, бул дайыма эле боло бербейт. Иш жүзүндө жакыр туугандар дээрлик ар дайым маркумдун керээзине каршы чыгып, керээзди жараксыз кылууга умтулушат. Бул анчалык сейрек эмес экенин айтышым керек. Мындан тышкары керээздин мазмунуна карабастан өз үлүшүн талап кылууга укуктуу болгон мурасторлордун категориялары бар [3].

Шарттуу мурас. Дагы бир тузак бир шарты менен мурас болушу мүмкүн. Бул керээз калтыруучу доо коё алат дегенди билдирет, ал аткарылгандан кийин мурастоо укугу пайда болот. Мындан тышкары, шарт менен байланышкан адам талапты аткаруу мүмкүн эмес, ага көз каранды эмес же ал бул жөнүндө билбеген деген негизде мындай шартты жокко чыгарууну талап кыла албайт. Керээзде көрсөтүлгөн шарт мурас ачылган учурда болушу керек жана аны ишке ашыруу мыйзамды бузуу менен байланышкан же коомдун моралдык принциптерин бузган учурда гана жокко чыгарылышы мүмкүн. Мурастык иш бир гана нотариус тарабынан түзүлөөрүн билишиңиз керек. Демек, эгерде арыз ээлеринин бири мурасты жол-жоболоштуруу үчүн конкреттүү нотариалдык мекемеге кайрылган болсо, анда калган бардык болочок мурасторлор каалоосуна карабастан ошол жакка кайрылууга аргасыз болушат. Мурас ачылганга чейин кайталанган даттануулардын жоктугун текшерүү үчүн алардын бар экендиги жөнүндө көчүрмө суралат. Мындай көчүрмөнү нотариус өз алдынча алат. Жооп оң болгон учурда, сиз мурастык ишти түзүүдөн баш тартасыз жана каалаган дарекке багытталасыз. Мурас алуу үчүн жеке өзү арыз берүү зарыл эмес. Иш ачылган жерге өз алдынча келип, арызыңызды почта аркылуу жөнөтсөңүз болот. Ошол эле учурда мурастордун колу, ошондой эле документтин өзү нотариалдык жактан күбөлөндүрүлгөндүгүн текшерүү зарыл. Мурас калтыруучу каза болгон күндөн тартып мурасты кабыл алуу мөөнөтү 6 айды түзөт [4].

Бирок, ар бир эрежеде өзгөчөлүктөр бар. Эгерде мурасторлордун бири мыйзамда белгиленген мөөнөттө өз укуктарын билдирүүгө үлгүрбөй калгандыгы аныкталса, маселе эки жол менен чечилиши мүмкүн:

- «кечигип келгендин» мурасына башка мурасторлордун жазуу жүзүндөгү макулдугун берүүгө. Анын арызы нотариус тарабынан катталгандан кийин арыз ээси да мурастор болуп эсептелет.

Алардын жок дегенде бирөө мындай келишимге кол коюудан баш тартса, сот аркылуу иш алып барууга туура келет. Кечиктирүүнүн себептери сот тарабынан канааттандырылгыч деп табылганда (узак командировка, катуу оорулуу) жана эгерде доогер керээз калтыруучунун өлгөндүгү жөнүндө билбегендигин (билбестигин) далилдей алса, сот аны узарта алат. Мурасты кабыл алуу жана укуктарыңызды калыбына келтирүү шарттары.

- Эгерде жалгыз мурастор болуп, мураска ээлик кылуу укугунан ажыратылган деп табылып, мамлекетке өтүп кетсе, анда да сотко кайрылышыңыз керек болот. Эгерде алты ай бою эч ким өз укугун билдирбесе, мурас кабыл алынбай калса, кийинчерээк ал мураска калтырылган (б.а. маркумдун мурастору жок) болуп эсептелет жана мамлекеттин пайдасына ажыратылат. Кээде иш кагаздарын жүргүзүүдө майда каталар, түшүнбөстүктөр чыгып, чоң көйгөйлөргө алып келет. Маселен, мурастордун керээзинде жана паспортунда көрсөтүлгөн фамилияда же фамилияда жок дегенде бир тамгада карама-каршылыктар болсо, мураска кантип кирүүгө болот? Бул учурда, алдыда узак сот процесстери турат, анын жүрүшүндө сиз мүлк сизге берилгендигин далилдешиңиз керек болот. Эгерде керээзде аты аталган адамдын маркум менен туугандык байланышы жок болсо, анда жакын туугандары аны талашууга аракет кылышы ыктымал. Ошондуктан, эркти жараксыз деп таануу ыктымалдыгын кантип азайтуу жөнүндө алдын ала ойлоноу керек.

Керээздин формасы жана аны даярдоонун тартиби кылдаттык менен сакталат. Керээз түзүлгөндө эки күбөнү (тааныштарды эмес) чакырылат. Алардын бири психиатр болсо идеалдуу вариант болмок. Ошондой эле керээз түзүлгөн күнү эч кандай психикалык жактан жабыркаган эмес жана психоневрологиялык диспансерде каттоодо турбаганы тууралуу маалымкат алынат. Ал керээздин өзү менен бирдей конвертке салынышы керек, бул документти бузулуудан же жоготуудан коргойт.

Кыргыз Республикасынын 1996-жылдын 26-июнундагы Салык кодексинин 88-беренесине ылайык, жеке жактын менчигине мурас боюнча өткөн мүлк киреше салыгы салынбаган киреше болуп саналат.

Нотариалдык конторадан мурастоо жөнүндө күбөлүк алгандан кийин төмөндөгүдөй өлчөмдө мамлекеттик алым төлөшү керек экенин эстен чыгарбоо керек:

- эгерде мурастык мүлктүн баасы 200 сом болсо, анда мамлекеттик алым 10 сомду түзөт;
- эгерде мурастык мүлктүн баасы 201 сомдон 500

сомго чейин болсо, анда мамлекеттик алым 30 сомду түзөт;

- эгерде мурастык мүлктүн суммасы 501 сомдон 1000 сомго чейин болсо, анда мамлекеттик алым 50 сомду түзөт;

- эгерде мурастык мүлктүн суммасы 1001 сомдон жана андан жогору болсо, анда эгерде биринчи этаптын мураскору болгондуктан, мурастык мүлктүн наркынын 0,5 пайызын мамлекеттик алым түзөт. Жаран турак жай имаратын мурастоо укугу жөнүндө күбөлүк алгандан кийин мамлекеттик алым төлөөдөн бошотулушу мүмкүн, эгерде мурас калтыруучу өлгөн учурда мураскор бул үйдө жашаган, каттоодо турган жана ошол жерде жашап жаткан болсо гана.

Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 1119-беренесине ылайык мураскорлук керээз жана мыйзам боюнча жүзөгө ашырылат. Мыйзам боюнча мурас керээз болбогондо же бүткүл мурастын тагдырын аныктабаганда, ошондой эле ушул Кодексте белгиленген башка учурларда болот.

Эгерде адам керээзди анын мазмуну эч кимге, жада калса нотариуска да билинбегендей кылып түзгүсү келсе, анда жабык керээз жардам берет. Ал толугу менен керээз калтыруучунун өзү тарабынан кол менен жазылган. Бирок мындай документтин юридикалык күчкө ээ болушу үчүн анын колу гана жетишсиз. Бул үчүн керээз жазылган баракты конвертке салып, мөөр басып, андан кийин эки күбөнү таап, алардын катышуусунда конвертти нотариуска өткөрүп берүү керек. Нотариус керээз жазылган конвертти ачууга укугу жок - ал аны башка конвертке салат, ага ал качан, кимден жана кимдин катышуусунда жабык керээз кабыл алынгандыгы көрсөтүлгөн тастыктоо жазуусун коет. Мураскорлордун бири нотариуска керээз калтыруучунун өлгөндүгү тууралуу күбөлүгү менен кайрылгандан кийин конверт ачылат жана керээздин тексти күбөлөрдүн жана кызыкдар адамдардын катышуусунда окулат.

Мындан тышкары керээздин мазмунуна карабастан өз үлүшүн талап кылууга укуктуу болгон мураскорлордун категориялары бар. Дагы бир тузак бир шарты менен мурас болушу мүмкүн. Бул керээз калтыруучу талап коё алат дегенди билдирет, ал аткарылгандан кийин мурастоо укугу пайда болот. Бирок буйруктар кадимкидей болушу мүмкүн - белгилүү бир жерде жашоо, үйлөнүү, балалуу болуу жана башкалар, же эң экзотикалык. Мындан тышкары, шарт менен байланышкан адам талапты аткаруу мүмкүн эмес, ага көз каранды эмес же ал бул жөнүндө билбеген деген негизде мындай шартты жокко чыгарууну талап кыла албайт. Керээзде көрсөтүлгөн шарт мурас ачылган учурда болушу керек жана аны ишке ашыруу мыйзамды бузуу менен байланышкан же коомдун моралдык принциптерин бузган учурда гана жокко чы-

гарылышы мүмкүн. Каза болгон адамдын мүлкү эмнеден турганына жана анын мураскорлору кимдер экендигине жараша документтердин талап кылынган тизмеси бир аз өзгөрүшү мүмкүн. Жалпысынан алганда, сизге керек болот:

- өлгөндүгү тууралуу күбөлүктүн түп нускасы жана көчүрмөсү;

- паспорт;

- керээз калтыруучу (мурас калтыруучу) өлгөн учурда аны менен бирге катталган (жашаган) бардык адамдарды көрсөтүү менен күбөлүк;

- эгерде мураскор майып болсо - КТЭЖтин күбөлүгү;

- үй-бүлөлүк мамилелердин фактысын жана даражасын ырастоочу документтер;

- нике (же анын бузулушу) жөнүндө күбөлүк, балдардын туулгандыгы, фамилиясын өзгөртүү ж.б.;

- жаш курагы боюнча иштебегендер үчүн – пенсиялык күбөлүк.

Эгерде мурастын объектиси батир болсо, анда турак жайга менчик укугу жөнүндө документтин түп нускасын кошумча көрсөтүү керек;

Эгерде мурас баалуу кагаздарды жана банктык депозиттерди камтыса, анда сиз төмөнкүлөрдү даярдашыңыз керек:

- депозит (же башка аманат) боюнча банк менен келишим;

- аманат китепчеси (бар болсо);

- жеткиликтүү бардык баалуу кагаздар;

- акционерлердин реестринен көчүрмөлөр.

Мурас иши бир гана нотариус тарабынан бир гана жолу түзүлөт. Демек, эгерде арыз ээлеринин бири мурасты жол-жоболоштуруу үчүн конкреттүү нотариалдык мекемеге кайрылган болсо, анда калган бардык болочок мураскорлор каалоосуна карабастан ошол жакка кайрылууга аргасыз болушат. Мурас ачылганга чейин кайталанган даттануулардын жоктугун текшерүү үчүн алардын бар экендиги жөнүндө көчүрмө суралат. Мындай көчүрмөнү нотариус өз алдынча алат. Жооп оң болгон учурда, сиз мурастык ишти түзүүдөн баш тартасыз жана каалаган дарекке багытталасыз. Мурас алуу үчүн жеке өзү арыз берүү зарыл эмес. Иштин ачылышына өз алдынча келе албасаңыз, арызыңызды почта аркылуу жөнөтүңүз. Ошол эле учурда, мураскордун колу, ошондой эле документтин өзү нотариалдык жактан күбөлөндүрүлгөнүн текшериниз. Мурас калтыруучу (мурас калтыруучу) каза болгон күндөн тартып мурасты кабыл алуу мөөнөтү 6 айды түзөт. Мисалы, эгерде адам дайынсыз жолдо деп табылса жана сот мурастоо жол-жобосун баштоо мүмкүн деп эсептесе, алты айлык кайра эсептөө башталган күн да сот тарабынан аныкталат. Эгерде мураскорлордун бири мыйзамда белгиленген мөөнөттө өз укуктарын билдирүүгө үлгүрбөй

калгандыгы аныкталса, маселе эки жол менен чечилиши мүмкүн:

- «кечигип келгендин» мурасына башка мураскорлордун жазуу жүзүндөгү макулдугун берүүгө. Анын арызы нотариус тарабынан катталгандан кийин арыз ээси да мураскор болуп эсептелет. Алардын жок дегенде бирөө мындай келишимге кол коюудан баш тартса, сот аркылуу иш алып барууга туура келет. Кечиктирүүнүн себептери сот тарабынан канааттандырарлык деп табылганда (узак командировка, катуу оорулуу) жана эгерде доогер керээз калтыруучунун өлгөндүгү жөнүндө билбегендигин (билбестигин) далилдей алса, сот аны узарта алат. мурасты кабыл алуу жана укуктарыңызды калыбына келтирүү шарттары.

- Эгерде сиз жалгыз мураскор болуп, мураска ээлик кылуу укугунан ажыратылган деп табылып, мамлекетке өтүп кетсе, сиз дагы сотко кайрылышыңыз керек болот.

Эгерде алты ай бою эч ким өз укугун билдирбесе, мурас кабыл алынбай калса, кийинчерээк ал мураска калтырылган (б.а. маркумдун мураскору жок) болуп эсептелет жана мамлекеттин пайдасына ажыратылат.

Адабияттар:

1. Гущин В.В., Дмитриев Ю.А. Россия Федерациясындагы мурас укугу жана процесси. - М., Эксмо, 2004.
2. Зайцева Т.И., Е.Ю. Юшков. Нотариалдык жана соттук практикадагы мурастын актуалдуу проблемалары. - М., Publishing Group Law, 2009.
3. Покровский И.А. Жарандык укуктун негизги көйгөйлөрү. - М.: Юридикалык адабият, 1998.
4. Иоффе О.С. Милдеттенме мыйзамы. (Орус жарандык мыйзамдарынын классиктери). - М.: Статут, 2001.
5. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 11.12. 2016-жылы референдумда кабыл алынган (элдик добуш берүү) [Эл. ресурс] // «Токтом Мамлекет Про» маалыматтык-укуктук системасы.
6. Кыргыз Республикасынын Жарандык кодекси (1-бөлүк) Кыргыз Республикасынын 1996-жылдын 5-августундагы N 16 Мыйзамы менен күчүнө кирген. - [Электрондук ресурс] // "Токтом Мамлекет Про" маалымат-укуктук системасы.
7. Кыргыз Республикасынын Жрандык кодекси (2-бөлүк) Кыргыз Республикасынын 5.01.1998-ж. N2 Мыйзамы менен күчүнө кирген. [Электрондук ресурс] // "Токтом Мамлекет Про" маалымат-укуктук системасы.
8. Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексине комментарий (пункт боюнча) (1-бөлүк) - 2 томдо - Бишкек - 2010-ж.
9. Болотбеков К.Б. О порядке судебного рассмотрения конституционного права наследования. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 2. С. 140-143.